

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

МАЙСТРА ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ПТНЗ

Ковальчук В. І.

У статті уточнено зміст терміна "педагогічна майстерність". Визначено зміст терміна "педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ". Встановлено структуру педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ.

Ключові слова: педагогічна майстерність, структура педагогічної майстерності, майстер виробничого навчання ПТНЗ.

В статье уточнено содержание термина "педагогическое мастерство". Определено содержание термина "педагогическое мастерство мастера производственного обучения ПТУ". Определена структура педагогического мастерства мастера производственного обучения ПТУ.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, структура педагогического мастерства, мастер производственного обучения ПТУ.

The content of the term "pedagogical prowess" has been specified. The content of the term "training officer's pedagogical prowess in vocational schools" has been defined. The structure of training officer's pedagogical prowess has been determined.

Key words: pedagogical prowess, the structure of pedagogical prowess, training officer in vocational school.

Постановка проблеми. Необхідною умовою модернізації професійно-технічної освіти є підвищення педагогічної кваліфікації майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), які зобов'язані особистим прикладом, педагогічними здібностями і сумлінною працею підняти престиж трудових професій, виховати ціннісне ставлення учнів до кваліфікованої виробничої праці, сприяти їхньому особистісному розвитку.

Аналіз діючих кваліфікаційних характеристик майстрів виробничого навчання ПТНЗ вказав на те, що вимоги до їхньої педагогічної підготовки є мінімальними. Зокрема, для відповідності майстра виробничого навчання ПТНЗ посаді необхідні лише: "середня спеціальна або вища освіта за фахом; рівень робітничої кваліфікації не нижче встановленого навчальним планом для випускника професійно-технічного навчального закладу з відповідної професії; відповідність етичним, культурним, вимогам до педагогічних працівників; здатність забезпечити підготовку кваліфікованих конкурентоспроможних робітників; сумлінне виконання функціональних обов'язків" [7].

Відсутність у кваліфікаційних характеристиках вимог до обов'язкової спеціальної педагогічної освіти призводить до того, що більшість майстрів виробничого навчання ПТНЗ її не мають.

Певною мірою подоланню цього недоліку сприяє психолого-педагогічна та методична підготовка майстрів виробничого навчання ПТНЗ в закладах післядипломної освіти у процесі обов'язкового підвищення кваліфікації. Орієнтиром для визначення модельних характеристик результату такої підготовки виступають наукові праці Ш. Амонашвілі, М. Гузика, О. Захаренка, В. Кан-Каліка, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, М. Щетиніна, у яких ключовою умовою успішності педагогічної діяльності виступає сукупність властивостей особистості, інтегрованих у наукову категорію "педагогічна майстерність".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ висвітлені у ряді кандидатських і докторських досліджень. Зокрема, інтерес становлять праці Г. Басаргіної (педагогічні умови підвищення професіоналізму майстрів виробничого навчання), О. Кривошеєвої (формування професійної етики майстрів виробничого навчання), В. Кузнецова (розвиток педагогічної культури), Ю. Торби (педагогічна підготовка викладачів спеціальних дисциплін та майстрів виробничого навчання ПТНЗ), В. Олійника (управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти), Л. Шевчук (розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ), О. Юртаєвої (розвиток професійно-педагогічної компетентності майстрів виробничого навчання ПТНЗ будівельного профілю), О. Ягупової (психологічні аспекти розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання).

Аналіз наявних досліджень з проблематики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ засвідчує, що на сьогодні не існує чіткого визначення змісту терміна "педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ".

Мета статті полягає в уточненні змісту терміна "педагогічна майстерність", визначенні змісту терміна "педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ", а також у визначенні структури педагогічної майстерності майстра виробничого навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для уточнення змісту терміна "педагогічна майстерність", перш за все, нами проаналізовано спеціалізовані педагогічні довідкові джерела, де знайдено такі дефініції:

– високий рівень оволодіння педагогічною діяльністю; комплекс спеціальних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей особистості, що дозволяють ефективно керувати навчально-пізнавальною діяльністю учнів та здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив і взаємодію [8, с. 78];

– характеристика високого рівня педагогічної діяльності, що ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, необхідною умовою якої є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особисті риси і якості [3, с. 251];

– характеристика педагогічної діяльності високого рівня, головною ознакою якої є бездоганне вміння навчати своїх учнів, сформувані в них позитивні риси особистості й характеру [13, с. 235].

Близьке трактування змісту терміна "педагогічна майстерність" знаходимо і у наукових працях, де його нерідко визначено як "вищий рівень педагогічної діяльності, що виявляється у тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів [10]".

Аналіз існуючих визначень терміна "педагогічна майстерність" засвідчує, що у значній кількості довідкових та наукових праць його зміст, як правило, репрезентує характеристику активності особистості в професійній діяльності, що розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання й виховання (Є. Бондаревська, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін.).

Представниками Полтавської наукової школи І. Зязюна (Є. Барбіна, В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Пехота, С. Сисосва, Н. Тарасевич та ін.) педагогічна майстерність розглядається з інших позицій. Відповідно до поглядів названої наукової школи педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [11, с. 25].

Близьке трактування терміна дає А. Щербakov, який розуміє педагогічну майстерність як синтез наукових знань, умінь, навичок, методичного мистецтва і особових якостей вчителя, вираз "усієї сукупності його психічних властивостей" [14].

У контексті розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній педагогічній освіті особливу увагу заслуговують праці В. Папучі, який після доповнення та уточнення дефініції педагогічної майстерності поданої в публікаціях представників Полтавської наукової школи представив педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі й робить можливим за мінімальних зусиль у найкоротші терміни досягати запланованих високих результатів [11].

Серед існуючих визначень педагогічної майстерності ми віддаємо перевагу саме цій дефініції, оскільки, по-перше, вона ґрунтується на вітчизняних традиціях та уявленнях про мету й зміст праці педагога, а по-друге, відкриває простір для операціоналізації педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ.

Утім у роботах В. Папучі в основу дефініції покладено термін "властивість особистості", що ми вважаємо недоцільним, адже терміни "особистість" та "властивість" у науковому дискурсі виступають універсальними категоріями і мають багатозначний зміст. На нашу думку, у цьому разі більш доцільним є використання терміна "професійна якість". Цей термін широко розповсюджений у вітчизняних наукових дослідженнях з професійної освіти, де професійні якості розглядаються як сукупність індивідуальних особливостей людини, що визначають ефективність реалізації трудових функцій, необхідних і достатніх ознак професійної придатності [5].

Отже, під педагогічною майстерністю майстра виробничого навчання ПТНЗ будемо розуміти професійну якість, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі й робить можливим із мінімальними зусиллями та в найкоротші терміни досягати запланованих результатів.

Після встановлення сутності педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ, за логікою дослідження, необхідно виявити структуру означеної професійної якості, виконати її операціоналізацію.

Розглянемо варіанти визначення структури педагогічної майстерності, запропоновані різними авторами, розуміючи під структурою сукупність стійких зв'язків між компонентами об'єкта, що забезпечують його цілісність та тотожність самому собі.

На основі складання психограм видатних педагогів Є. Кагаров ще на початку 20-х рр. ХХ ст. виділив такі найголовніші компоненти педагогічної майстерності: фізичне здоров'я, урівноваженість, наявність розвиненої волі, ініціативність, організаторські здібності, добре знання предмета, схильність до самоосвіти, знання учнів та уважне ставлення до них, інтерес до громадського життя та участь у ньому, дисциплінованість, акуратність, сумлінність, почуття обов'язку тощо [4, с. 64].

Безумовно, напрацювання Є. Кагарова мають цінність у контексті нашого дослідження. Проте, на жаль, у запропонованій структурі педагогічної майстерності не знайшли відображення ціннісні аспекти професійної діяльності педагога.

Г. Вербицька в структурі педагогічної майстерності виділяє: професійно-педагогічні знання й уміння; педагогічні здібності; педагогічну техніку [2]. Ми, у цілому, згодні з авторкою, проте вважаємо, що запропонована структура є неповною, оскільки теж не враховує ціннісні орієнтації, установки.

До основних системних компонентів педагогічної культури педагога, вчителя Є. Бондаревська відносить наступні:

- гуманістичну позицію педагога щодо дітей і його здібність бути вихователем;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення;
- освіченість у предметі, який викладає, і володіння педагогічними технологіями;
- досвід творчої діяльності, уміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну), здібність розробити авторський освітній проект;
- культуру професійної поведінки, способи саморозвитку, вміння саморегулювання власної діяльності, спілкування [1].

Запропонована Є. Бондаревською модель педагогічної майстерності не має недоліків, притаманних вищевизначеним моделям, утім використання цієї моделі пов'язане із певними складнощами при визначенні критеріїв та показників педагогічної майстерності.

Серед існуючих моделей педагогічної майстерності ми віддаємо перевагу поглядам Полтавської наукової школи І. Зязюна, оскільки вона охоплює найважливіші сторони професійної діяльності педагога: ціннісну сферу, процес діяльності, особистісні якості, знання й уміння, а також виступає основою для створення дійового діагностичного інструментарію.

Відповідно до поглядів цієї наукової школи, у найбільш загальному вигляді структуру педагогічної майстерності утворюють такі складові: педагогічна спрямованість особистості, професійні знання, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка [5].

Професійна (педагогічна) спрямованість – інтегральна динамічна властивість особистості педагога, що характеризує його домінуючі установки до обраної професії, які впливають на підготовку до професійної діяльності та її успішність. Педагогічна спрямованість характеризується усвідомленням педагогом кінцевої мети педагогічної системи, емоційним позитивним ставленням до педагогічної діяльності, високою самооцінкою своїх педагогічних здібностей, бажанням шукати нові методи навчання, здатністю витримувати високе напруження педагогічної праці.

Професійні знання – основа, каталізатор становлення професійної майстерності, яка складається із знання предмета викладання, його методики, педагогіки й психології. Рівень професійного знання оцінюється рівнем узагальненості всіх часткових знань, глибиною засвоєння, умінням використовувати їх на практиці репродуктивно й творчо.

Здібності до педагогічної діяльності – характерологічні риси особистості педагога, засновані на специфічному перебігу його психологічних процесів, що виступають гарантом його професійного успіху (відзначимо, що стосовно номенклатури необхідних і достатніх педагогічних здібностей єдності у вчених немає).

Педагогічна техніка – уміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й увагою) і прийоми впливу на інших (вербальні й невербальні засоби) [11, с. 29].

У роботах В. Папучі вищеозначена структура педагогічної майстерності здобула подальшого уточнення.

На думку автора, педагогічна спрямованість характеризується ставленням до учнів, засобів і мети педагогічної діяльності, а також професійним самоставленням.

Професійні знання засновуються на психологічних, педагогічних знаннях, а також знаннях теорії та методики окремого навчального предмета.

У складовій педагогічної майстерності "Здібності до педагогічної діяльності" автор виділяє комунікативні, перцептивні, динамічні здібності, здібності до оптимістичного прогнозування, а також креативність.

У складовій "Педагогічна техніка" автором виділено дидактичні уміння та навички, вольову саморегуляцію, мімічну та пантомімічну виразність, а також техніку мовлення [11].

Запропонована В. Папучею модель, у цілому, не виходить за межі моделі, запропонованої Полтавською науковою школою. Разом із тим відзначимо, що до структурних елементів, запропонованих Полтавською науковою школою, В. Папуча додає ще один – "кінестетична культура", який характеризується контролем рухів свого тіла та оперуванням сигналами від аналізаторів. Проте, на нашу думку, цей компонент не є актуальним у контексті професійної діяльності майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

Логічно припустити, що модель педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ буде тією чи іншою мірою повторювати описані вище структури. Проте мають бути і відмінності, обумовлені особливостями його професійної діяльності.

Однією з найбільш суттєвих особливостей професійної діяльності майстра виробничого навчання ПТНЗ є те, що успішність його праці безпосередньо залежить від високого рівня предметно-виробничих компетенцій. Адже тільки високий рівень умінь предметної діяльності, заснованих на досвіді, дозволить

завоювати професійний авторитет, який, як відомо, є необхідною передумовою успішності навчального процесу.

Виходячи із цього, ми вважаємо за доцільне виділення у структурі педагогічної майстерності такої складової, як "технологічна культура".

Відзначимо, що термін "технологічна культура" сьогодні є достатньо розповсюдженим у наукових публікаціях, присвячених питанням підготовки та перепідготовки інженерно-педагогічних кадрів, у яких дефінується як "рівень оволодіння людиною формами, способами професійно-перетворювальної діяльності та свідомого підпорядкування ціннісним соціокультурним пріоритетам" [9].

Визначення ключовим слова "культура" спирається на діяльнісний підхід у розумінні становлення психіки людини, відповідно до якого технологічна культура особистості є похідною від виробничо-професійної діяльності.

Синтезуючи експліковані вище вихідні положення, графічно представимо структуру педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ на рис. 1.

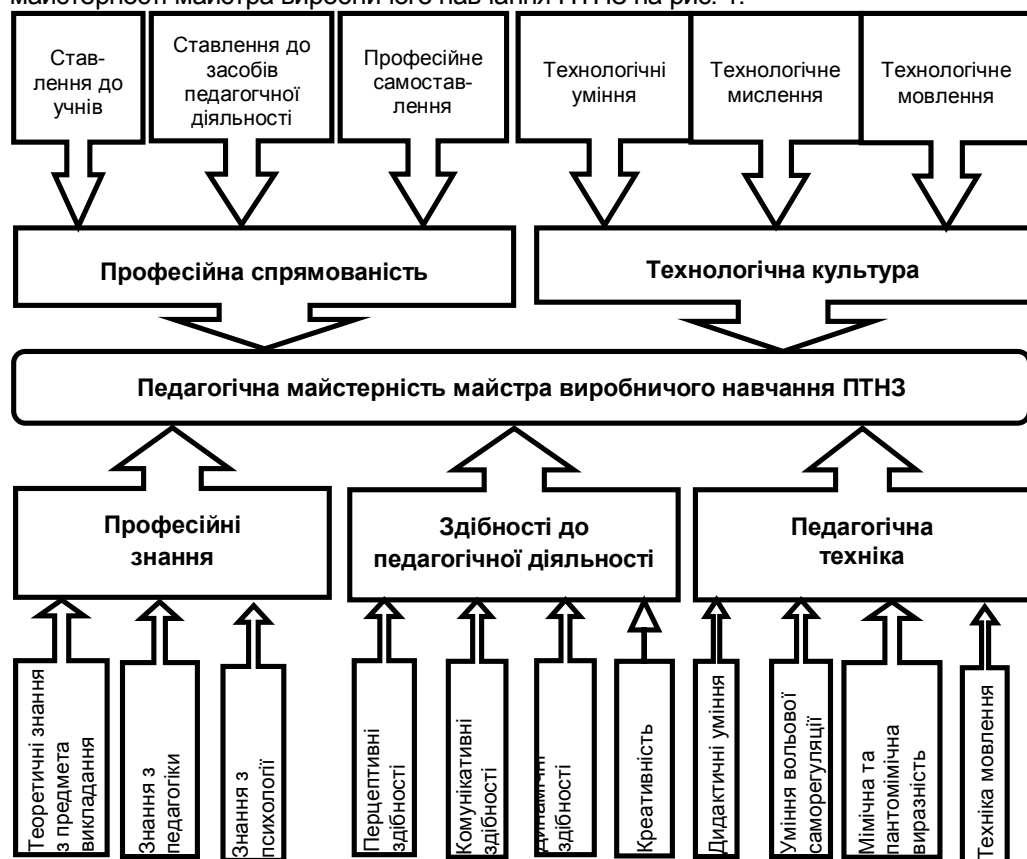

Рис. 1. Структура педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ

Висновки. Таким чином, педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ – це професійна якість, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі й робить можливим із мінімальними зусиллями та в найкоротші терміни досягати запланованих результатів. Структура цієї професійної якості утворюється наступними компонентами:

- технологічною культурою, що характеризується технологічними вміннями, технологічним мисленням та технологічним мовленням;
- професійною спрямованістю – ставленням до учнів, засобів і мети педагогічної діяльності, а також професійним самоставленням;
- професійними знаннями, до складу яких входять педагогічні, психологічні знання, а також знання з предмета викладання;
- здібностями до педагогічної діяльності, які включають комунікативні, перцептивні, динамічні здібності, здібності до оптимістичного прогнозування, а також креативність;
- педагогічною технікою, що характеризується дидактичними вміннями, вольовою саморегуляцією, мімічною та пантомімічною виразністю, а також технікою мовлення.

Подальші наукові зусилля плануємо спрямувати на виявлення актуальних концептів розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі підвищення кваліфікації.

Література

1. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : учеб. пособие / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов н/Дону : Творческий центр "Учитель", 1999. – 560 с.

2. Вербицкая Г. П. Акмеологические механизмы формирования педагогического мастерства студента в профессиональной среде высшей школы : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 "Психология развития, акмеология (психологические науки)" / Вербицкая Галина Петровна. – М., 2007. – 25 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Зайцева З. Г. До питання наукової організації педагогічної праці / З. Г. Зайцева, В. Г. Постовий // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи : тези Респ. міжвузівської науково-практичної конференції. – Рівне, 1991. – 194 с.
5. Зязюн І. А. Психодіагностика педагогічної майстерності вчителя / І. А. Зязюн // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2003. – № 12. – С. 52–55.
6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти / І. А. Зязюн // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 13–18.
7. Кваліфікаційні вимоги до майстрів виробничого навчання професійних навчальних закладів на оплату їх праці за відповідними тарифними розрядами / затверджено заступником міністра освіти України В. О. Зайчуком 07 травня 1993 року, № 1/9-51.
8. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Издательский центр "Академия", 2000. – 176 с.
9. Коломієць Ю. В. Сутність технологічної культури [Електронний ресурс] / Ю. В. Коломієць, Н. В. Салівоненко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pedagogica/45775.doc.htm – Назва з екрана.
10. Кузьмина Н. В. Актуальные проблемы профессионально-педагогической подготовки учителя / Н. В. Кузьмина, В. И. Гинецинский // Советская педагогика. – 1982. – № 3. – С. 63–66.
11. Папуча В. М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Папуча В. М. ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.
12. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Кармущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюн. – 3-тє вид., допов. і перер. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
13. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
14. Щербаков А. И. Психологические основы формирования личности советского учителя в системе высшего педагогического образования / А. И. Щербаков. – Л., 1967. – 266 с.